

Beluszky Pál

Budapest – zászlóshajó vagy vízfej?

A főváros és az ország – történeti-földrajzi áttekintés

Enyedi György
Regionális Tudományok Doktori Iskola

Beluszky Pál

Budapest – zászlóshajó vagy vízfej?

A főváros és az ország – történeti-földrajzi áttekintés

Magyarország társadalmának, gazdaságának, településállományának térbeli megoszlásával, szerkezetével, akár csak annak lokális problémáival foglalkozva megkerülhetetlenül beleütközünk Budapest országon vagy a településhálózaton belüli pozíciója megítélésének kérdésébe. A főváros súlya, akár népességszámát, hatalmi-politikai és gazdasági szerepét, nagyvárosi funkcióinak volumenét tekintjük, kiemelkedő – aránytalanul nagy? – az országban. Érthető, ha Budapestnek az országban elfoglalt helyével kapcsolatban számos kérdés, aggály visszatérően felmerül a tudományos irodalomban, a publicisztikában és a közbeszédben egyaránt: Kijelenthető-e, hogy Budapest aránytalanul nagy súlyt képvisel az országban, indokolt-e a főváros kapcsán a „vízfej” emlegetése? Ez a – vélt vagy valós – „aránytalanság” gátolja-e az ország normális működését? Milyen okok, folyamatok tették lehetővé Budapest „túlfejlődését”? A főváros „túlfejlődött” vagy „túlfejlesztették”? Ha „túlfejlesztették”, kik, mikor, hogyan? Mérlegelve Budapest jelenlegi pozícióját, lehet-e, szabad-e tovább támogatni a város fejlődését, gazdaságának-súlyának növekedését, szerepköreinek bővülését? E kérdésekre kíván részletes válaszokat adni e kötet a dualizmus korától kezdődően, szétválasztva a „természetes adottságokat” a mindenkori államberendezkedésből fakadó következményeket és a településpolitika határait.

Tartalom

1. Bevezetés	7
2. A történések színpada – Budapest helyzeti energiái	11
3. Pest-Buda pozíciója a honfoglalástól az országközponttá válásig (13. század közepe-vége)	15
4. A középkori állam közepén – egyre közelebb Nyugathoz (1541-ig)	18
5. Távol Európától (a hódoltság kora)	23
6. A felk.szül.s százada (1686–1790)	27
7. Az országközpont kifermálódása (1790–1867)	34
7.1. 1790–1849	36
7.2. 1849–1867	46
7.2.1. Országos közlekedési központtá válás	48
7.2.2. Pénzüntézeteti központtá válás	50
7.2.3. A város kereskedelme	50
7.2.4. Pest-Buda ipara	52
8. Világváros születik	52
8.1. A városfejlődés feltételei 1867 után	53
8.2. Budapest gazdasága a dualizmus évtizedeiben	62
8.3. Budapest – a szellemi élet központja	77
8.4. Városegysítés, városfejlesztés	79
8.5. Budapest lakói, társadalma	81
8.6. Város a térben	89
8.7. Agglomerálódás a dualizmus korában	90
8.7.1. Az agglomerálódás első szakasza (1850–1870)	91
8.7.2. Az agglomerálódás második szakasza (1870–1895)	92
8.7.3. Az agglomerálódás harmadik szakasza, 1895–1918–(1945)	94
8.8. Budapest a nemzetközi térben	96
8.9. Budapest a dualizmus korában – összegzés	102
9. Kis ország tétova nagyvárosa (1918–1945)	103
9.1. A városfejlődés feltételei a két világháború között	104
9.2. A feltételek változásának hatásai	106
9.3. A főváros gazdasága a két világháború között	108
9.4. A főváros népesezési folyamatai a két világháború között	111

9.5. Az elő- és kertvárosok helyzetének alakulása a két világháború között	112
10. Budapest az államszocialista korszakban	119
10.1. A települ.s.llom.ny alakulásának általános feltételei, keretei a szocialista korszakban	120
10.2. Budapest adminisztratív, igazgatási és irányítási szerepköre az államszocializmus idején	129
10.3. Budapest gazdasága a „szocialista” korszakban	131
10.4. Fejlődött vagy fejlesztették?	134
10.5. Az agglomeráció helyzete a szocialista korszakba	138
11. Epilógus	141
Irodalom	145
„Ablakok” (A1–A37) magyarázata	152
Táblázatok jegyzéke	171
Ábrajegyzék	172